

**УЧАСТЬ О. І. ГЕОРГІЄВСЬКОГО
У РЕФОРМУВАННІ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ**

Діяльність О. І. Георгієвського збіглася з виключно важливим етапом трансформації суспільно-політичного ладу Російської імперії в період проведення олександрівських реформ і з подальшою модернізацією держави в 60–90 рр. ХІХ ст. Він пройшов шлях від викладача Рішельєвського ліцею в Одесі, видавця регіональної періодики до голови Вченого комітету Російської імперії, сенатора, залишив по собі цінну інтелектуальну спадщину, що складається з історичних праць та публіцистичних творів.

В історичній літературі існують вкрай нечисленні і фрагментарні дослідження інтелектуальної біографії О. І. Георгієвського. Дореволюційні автори, приділяючи велику увагу генезису освітньої системи Російської імперії, згадували про державну службу О. І. Георгієвського в МНП. Так, у «Історичному огляді діяльності міністерства народної освіти» (складеному С. В. Рождественським), приділено увагу внеску О. І. Георгієвського у розвиток системи народної освіти. У роботі простежується його кар'єрний ріст, висвітлено діяльність О. І. Георгієвського як голови Вченого комітету МНП, участь у роботі різних комісій [5]. Автори цього періоду підкреслювали значну роль О. І. Георгієвського у розробці та становленні системи класичної і реальної освіти [1], [10, с. 546]. В радянській історіографії, присвяченій розвитку народної освіти другої половини ХІХ ст., О. І. Георгієвський також розглядався як один з головних творців класичної системи освіти, підкреслювалась його роль у реформі вищих навчальних закладів, при цьому його діяльність оцінювалась, переважно, як реакційно-охоронна [2], [7]. Сучасна українська та російська історіографії піддалися

переоцінці діяльність О. І. Георгієвського в якості творця класичної системи освіти. Не настільки однозначно негативними, в порівнянні з періодом радянської історіографії, виглядають його реформи в галузі становлення класичних начал у середній і вищій освіті Російської імперії [9, с. 26]. Більш глибокому аналізу піддалася його робота з підготовки та впровадження університетського статуту 1884 р. [6].

У зв'язку з цим, метою статті є аналіз діяльності О. І. Георгієвського з реформування середньої освіти Російської імперії у 60 – 70 рр. XIX ст.

Важливим напрямом роботи міністерства народної освіти на початку 60-х рр. XIX ст. стало перетворення середніх навчальних закладів. Модернізація економічного розвитку країни пред'являла нові вимоги: науково-технічний прогрес, зростання промислового виробництва, торгівлі вимагали підготовки відповідних фахівців. Прискорення темпів капіталістичного розвитку держави було нерозривно пов'язано з розвитком системи професійної освіти.

Початок реформи середньої освіти було покладено при міністрі О. В. Головніні. Багато в чому ці перетворення були спрямовані на створення освітньої системи, подібної до тієї, що існувала в Західній Європі. У результаті реформаторської діяльності О. В. Головніна в листопаді 1864 р. в Російській імперії був прийнятий новий статут гімназій, який розділив їх на класичні та реальні. Особливістю статуту був той факт, що установа класичних та реальних гімназій відбувалася за вибором місцевих товариств з урахуванням регіональних потреб. Однак на практиці цей вибір здійснювався безпідставно. Відзначимо також, що згідно зі статутом, реальні гімназії не давали права вступу до університету, що дуже скоро призвело до скорочення їх числа.

Новий етап реформ у сфері середньої освіти був пов'язаний з приходом у 1866 р. на посаду міністра народної освіти Д. А. Толстого. На його думку, статут 1864 р. був недостатнім заходом для утвердження основ

класичної освіти, в необхідності впровадження якого він був повністю переконаний. У зв'язку з цим було розпочато серйозну розробку теоретичних основ майбутньої реформи. Для цього у Вчений комітет МНП були запрошені фахівці: академік П. А. Чебишев, П. М. Леонт'єв, О. І. Георгієвський, О. О. Серно-Солов'євич [5, с. 518]. Відмінною рисою реформ, що здійснювалися під керівництвом А. Д. Толстого, був той факт, що він не виносив, на відміну від свого попередника О. В. Головніна, перетворень, які готуються, на суд громадської думки. Він вважав за краще остаточне вирішення серйозних питань готувати в тісному колі фахівців. До такого роду фахівців відносився і О. І. Георгієвський. Слід підкреслити, що А. Д. Толстой, в силу свого характеру, прагнув все «схоплювати швидко і легко» [8, с. 175]. О. І. Георгієвському ж були властиві ґрунтовність і навіть педантичність у вивченні будь-яких доручених питань. «Це був невтомний і сумлінний працівник, гаряче відданий справі і який чесно служив їй ... До честі Георгієвського відноситься, що він відстоював свої думки з чудовою твердістю, усуваючи всілякі міркування про те, чи може це зашкодити йому чи ні, він знав собі ціну і тримав себе незалежно» [8, с. 175].

До березня 1869 року за найактивнішої участі О. І. Георгієвського було розроблено детальний перелік необхідних перетворень для класичних та реальних гімназій. Всі вони були передані на розгляд спеціально створеної 27 березня 1870 р. комісії з проведення реформи під керівництвом графа С. Г. Строганова. Після тривалих суперечок у Державній раді 30 липня 1871 р. реформа була затверджена Олександром II. Згідно з новим гімназичним статутом рішуча перевага віддавалася класицизму. Колишні класичні гімназії тепер називалися просто гімназіями. У них збільшувалася кількість навчальних годин, відведених на вивчення грецької та латинської мов. Тільки закінчення повного гімназичного курсу давало можливість продовжити навчання в університеті. Реальні гімназії перейменовувалися в реальні училища, заняття в них повинні були бути регламентовані новим

статутом, який пропонувалося розробити. Колишній міністр народної освіти О. В. Головнін відзначав значний внесок О. І. Георгієвського у справу реформування середніх навчальних закладів. У січні 1871 р. він писав: «Протягом нинішньої зими до Державної ради будуть внесені ...проекти: статуту про книговидання... і статутів гімназій, тобто власне класичних училищ, складені Георгієвським за ідеями Каткова і Леонтьєва» [4, с. 487].

Наступною проблемою, до вирішення якої приступило МНП під керівництвом Д. А. Толстого, було завдання з підготовки та впровадження нового статуту реальних училищ. По мірі розробки проекту, на підставі європейського досвіду та з урахуванням місцевих реалій ним вносилися корективи щодо терміну навчання в училищі. Однак цілий ряд питань, як і раніше, в суспільстві викликав серйозні суперечки. Гаряче обговорювалися питання про терміни навчання, можливості вступати до університетів після закінчення реальних гімназій, про необхідність вивчати в них латинську мову, про те, які гімназії відповідають більшою мірою реаліям і потребам сучасності. У цьому зв'язку міністр освіти вважав за необхідне вивчити досвід установи та функціонування реальних училищ у провідних країнах Західної Європи. Для цього О. І. Георгієвський був відряджений у червні 1871 р. за кордон. Найбільший інтерес для вивчення представляла німецька модель середньої освіти. Результати цієї поїздки були докладно викладені О. І. Георгієвським у статті «Про реальну освіту в Пруссії, Саксонії, Австрії, Баварії та Швейцарії» [3]. Ця стаття дає можливість судити не тільки про досвід зі створення європейської моделі реальної освіти. Вона представляє інтерес, перш за все, як цінне джерело для вивчення бачення необхідних реформ і перетворень у системі народної освіти Російської імперії з точки зору О. І. Георгієвського. У період свого перебування в Західній Європі автор познайомився з діяльністю провідних реальних навчальних закладів, з думками їх кращих викладачів. Крім того, О. І. Георгієвський запропонував їм ознайомитися з вітчизняним проектом реформи і дати йому оцінку.

Аналізуючи бесіди з викладацьким корпусом, автор особливу увагу приділяв питанням, які найбільш цікавили російську громадськість. Так, у розмові з директором Бреславльського евангелістичного середнього училища Теодором Бахом обговорювалося питання про тривалість навчання. На думку доктора Баха, реальні училища в Пруссії через тривалість навчання (8–9 років) не відповідають потребам населення. У зв'язку з цим намітилася тенденція до устрою середніх міських училищ із скороченим до 6 років строком навчання [3, с. 99]. Цей досвід пропонував врахувати О. І. Георгієвський при розробці вітчизняного статуту реальних училищ. Особисто ознайомившись з програмами курсу реальних училищ в Пруссії, О. І. Георгієвський спростував поширену в Росії думку, що в них переважають точні науки. «Із 245 обов'язкових уроків 44 % припадало на частку мов (німецьку, французьку, англійську)» [3, с. 193]. У той же час у викладанні природничих наук ним помічені серйозні проблеми: один і той же вчитель викладає декілька предметів, майже немає вчителів, які прослухали ці курси в університеті. З багатьох предметів відсутні підручники. «Черпає воду решетом, хто хоче вчитися без книги», – цитував О. І. Георгієвський латинську приказку [3, с. 118].

У своїй статті О. І. Георгієвський відзначав з якою увагою й докладністю відносяться в Пруссії до даних статистичного шкільного обліку, підкреслюючи, що ці «дані збираються з високою ретельністю, нерідко звертаючи увагу на такі подробиці, яких не вимагає і міністерство» [3, с. 102]. Безумовно, це спостереження стало в нагоді пізніше, коли в 1875 р. при міністерстві народної освіти було встановлено особливе статистичне відділення, зобов'язане збирати статистичні відомості в підвідомчих навчальних закладах, аналізувати їх і складати звіти для Вченого комітету. О. І. Георгієвським було ґрунтовно вивчено і питання про можливість вступу після закінчення реальних навчальних закладів до університетів. Спираючись на статистичні дані, а також на думку багатьох

викладачів, ним був зроблений висновок про невеликий відсоток бажаючих продовжити навчання у вищих навчальних закладах. Однак, як позитивний приклад, вченим наводиться практика Цюріхської кантонської школи, учні якої після її успішного закінчення могли вступати до Цюріхського політехнічного університету.

Серед безлічі зустрічей з викладачами і директорами європейських навчальних закладів О. І. Георгієвський виділяв декількох, чия думка в найбільшій мірі збігається з його баченням системи реального освіти. Серед них – директор Бреславльського реального училища 1 розряду доктор Гепфнер. На його думку, для блага суспільства реальні і класичні гімназії повинні зазнати змін. Так, у класичних гімназіях необхідно більшу увагу приділяти вивченню математики, фізики, креслення, а в реальних – латинської мови [3, с. 115].

Особливу увагу в своїй роботі О. І. Георгієвський приділяв бесіді із заслуженим ректором Празького політехнічного інституту професором Коржисткі, думку якого щодо майбутнього випускників реальних училищ він повністю поділяв. О. І. Георгієвський писав про те, що учні, які отримали реальну освіту, в подальшому, стаючи директорами фабрик, інженерами, засновниками та власниками промислових і торгових підприємств, потрапляють у нове соціальне середовище де їм буде не вистачати основ класичної освіти. Професор Коржисткі для усунення цього недоліку пропонував у молодших класах реальних училищ вивчати загальні предмети, а спеціалізацію здійснювати тільки в старших класах. О. І. Георгієвський підкреслював, що ці ж пропозиції містяться і в міністерському проекті. Однак при всій повазі до думки співрозмовника, О. І. Георгієвський помічав, що не всі пропозиції професора можна застосувати в Росії. Так, занадто завищені вимоги до знань бажаючих вступити до реальних навчальних закладів, виділено недостатньо годин для вивчення англійської мови. Всі ці недоліки якраз і повинна була, на думку

О. І. Георгієвського, компенсувати реформа реальних навчальних закладів, запропонована міністерством народної освіти Російської імперії.

О. І. Георгієвський неодноразово підкреслював хибність поглядів, за якими класична освіта вважалася застарілою, а реальна найбільш відповідає сучасним життєвим вимогам. Аналізуючи статут австрійських гімназій 1871 р., де позначена явна перевага у бік вивчення латинської та грецької мов, він писав: «Так-то справедливі нерідко повторювані у нас запевнення, ніби-то в даний час в Західній Європі класична школа віджила свій час, і древні мови все більше витісняються з неї реальними предметами» [3, с. 193]. Відстоюючи позицію про необхідність серйозних базових класичних знань для всіх учнів, він спирався на позиції та думки кращих європейських вчених і викладачів того часу. Директор реального училища у Відні доктор філософії та медицини Вейзер помічав, що багато студентів класичних навчальних закладів виявляються кращими учнями в політехнічних інститутах [3, с. 184]. Йому вторив і директор мюнхенської політехнічної школи доктор Бауернфейнд, відзначаючи, що випускники класичних гімназій повинні більшу увагу приділяти точним предметам в перші два роки навчання, але згодом вони далеко випереджають у знаннях реалістів [3, с. 207]. Висновок про те, що «гуманістична освіта є найбільш надійним ґрунтом для спеціальної технічної освіти», робив директор базельської училищної ради професор Фішер-Більфінгер [3, с. 218]. Професор Болей, знаменитий швейцарський хімік, помічав, що класичні гімназисти швидше вникають у проблеми. Ці висловлювання були приведені О. І. Георгієвським з метою підтвердити і своє тверде переконання в необхідності ґрунтовних класичних знань. Пояснював автор у своїй статті і причини обережного ставлення багатьох фахівців до таких наук, як фізика чи хімія. На його думку, багато хто з фахівців не ратував за введення в класичних гімназіях цих предметів. Проте він зазначав, що це відбувалося не з зневажливого ставлення до них. Головною причиною був їх постійний розвиток

у зв'язку з новими науковими відкриттями. І тому від гімназійних вчителів потрібно ознайомлення з сучасним станом науки, в іншому випадку це могло б призвести до необ'єктивного, застарілого викладу матеріалу [3, с. 221].

На закінчення статті автор, підсумовуючи і аналізуючи результати своєї поїздки, прийшов до висновку, що в Європі не схильні порівнювати класичну і реальну освіту, постійно відзначаючи той факт, що остання служить досягненню, перш за все, практичних цілей. З іншого боку, увага до мовознавства в цих навчальних закладах є загально визнаною необхідністю. Найбільшою популярністю користуються ті навчальні заклади, де можна в перший період навчання отримати хороші загальні знання, а в старших класах – прикладну освіту. Реальні училища повинні при необхідності дозволяти продовжити навчання у вищих спеціальних закладах. А термін перебування в них повинен бути меншим, порівняно з гімназіями класичними. Всі ці особливості, на погляд О. І. Георгієвського, і були враховані в проекті реформи, розробленої міністерством народної освіти Росії. Ознайомлення провідних представників західноєвропейської освіти з навчальною реформою в Росії також показало, на думку О. І. Георгієвського, повне схвалення ними цих починань. Особливо він підкреслював думку про те, що «навчальна реформа, яка покладає в основу всякої вищої наукової освіти повну класичну, була скрізь відмічена як великий крок вперед» [3, с. 223]. З приводу реальної освіти О. І. Георгієвський стверджував: «Для Росії подібні училища були б істинним благодіянням, бо колишні їхні вихованці, вступивши на терени промислової діяльності і перебуваючи в постійних зносинах з робочим населенням, надали б саме благодотворне сприяння піднесенню матеріального його добробуту і облагороджуванню його звичок і схильностей» [3, с. 237].

Таким чином, підводячи підсумок діяльності О. І. Георгієвського з реформування середніх навчальних закладів у 70-ті роки XIX століття, відзначимо ґрунтовність їх підготовки і глибину проведених нововведень.

Багато в чому завдяки копіткій роботі О. І. Георгієвського були розроблені гімназійний статут 1871 року і статут реальних училищ 1872 року. Ці документи заклали фундамент для утвердження класичних засад в середній освіті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алешинцев И. А. История гимназического образования в России (XVIII – XIX в.) / И. А. Алешинцев. – СПб. : Издание О. Богдановой, 1912. – 362 с.
2. Ганелин Ш. И. Очерки по истории средней школы в России 2-ой половины XIX в. / Ш. И. Ганелин. – М. : Учпедгиз, 1954. – 304 с.
3. Георгиевский А. И. О реальном образовании в Пруссии, Саксонии, Австрии, Баварии и Швейцарии / А. И. Георгиевский // Журнал министерства народного просвещения. – 1871. – № 12. – С. 97-237.
4. Головнин А. В. Записки для немногих / А. В. Головнин. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского Института истории РАН : Нестор-История, 2004. – 576 с. – [Библиотека журнала «Нестор». – Т. X.].
5. Исторический обзор деятельности Министерства Народного Просвещения / сост. С. В. Рождественский. – СПб. : Изд-во министерства народного просвещения, 1902. – 787 с.
6. Колесников В. И. Формирование системы управления университетами в России / В. И. Колесников, Ю. Г. Круглов, Е. В. Олесеюк // Педагогика. – 2003. – №2. – С. 48-54
7. Смирнов В. З. Реформа начальной и средней школы в 60 годы XIX века / В. З. Смирнов. – М. : Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1954. – 312 с.
8. Феоктистов Е. М. Воспоминания. За кулисами политики и литературы. 1848 – 1896. / Е. М. Феоктистов ; ред. и прим. Ю. Г. Оксмана. – Л. : Прибой, 1929. – 428 с.

9. Чесноков И. В. Министерство народного просвещения и историческая наука в России в 80- первой половине 90-х годов XIX века : Автореф. дисс. канд. ист. наук : спец. 07.00.02. «Отечественная история» / В. И. Чесноков. – Воронеж, 1998. – 27 с.
10. Шмидт Е. К. История средних учебных заведений в России / Е. К. Шмидт // Журнал министерства народного просвещения. – 1878. – Ч. 198. – С. 529-560.